

Dumitru APETRI

IURI KOJEVNIKOV – INTERPRET ȘI TRADUCĂTOR
AL LITERATURII ROMÂNE

Savantul filolog, traducătorul și poetul rus Iu. Kojevnikov (1922 – 1992), absolvent al Institutului militar de limbi străine din Moscova (1948) și al aspiranturii din cadrul Institutului de Literatură Universală „M. Gorki” al Academiei de Științe a URSS (1953), s-a manifestat ca promotor activ al literaturii române în spațiul spiritualității ruse pe două căi: prin filiera interpretărilor critice și prin traduceri.

În 1960 îi apare, în capitala fostei Uniuni Sovietice, monografia *Mihail Sadoveanu* (12, 3 coli de tipar) – o privire generală asupra vieții și creației marelui prozator, pe care monografistul o consideră o enciclopedie artistică a vieții țăranilor români într-o perioadă de mari furtuni și revoluții, o oglindă a căii complicate a plugarilor de la un protest stihic contra violenței și exploatării până la o luptă conștientizată de refacere a societății. Este o operă, constată cercetătorul, ce servește ideile mărețe umaniste.

Peste trei ani, la Moscova, se editează în rusește volumul *Schiță asupra istoriei literaturii sovietice moldovenești*, la care Iu. Kojevnikov a participat ca redactor și coautor. În 1968, și tot în limba lui S. Esenin, vede lumina tiparului moscovit studiul monografic *Eminescu și problema romantismului în literatura română din secolul al XIX-lea* (15,4 coli editoriale), care reprezintă o viziune originală asupra creației eminesciene și o radiografie a contextului literar autohton și european în care s-a produs inegalabila operă a marelui clasic.

Consistent și judicios este și acest studiu monografic. Pe drept merit el a fost tradus în românește și publicat în 1979, la Iași, în serialul *Eminesciana*, volumul 16 de ordine. În capitolul opt care încheie exegeza citim: „Hugo și Eminescu sunt ultimii doi reprezentanți tipici ai romantismului. În creația lor romantismul atinge limita, dincolo de care începe transformarea sa, iar sfârșitul activității lor creatoare semnifică și sfârșitul romantismului progresist, ilustrat de acești scriitori, deveniți, ambii, clasici (p. 320) [...]. Eminescu este poetul care încheie romantismul clasic. Acesta este locul său în poezia mondială și în cea română, în istoria literaturii, dar în memoria oamenilor el rămâne un cântăreț pur și delicat al nemuritorului sentiment al dragostei, un mare poet, căutător al adevărului, un patriot înflăcărat” (p. 321).

De remarcat că ambele studii monografice au fost apreciate înalt atât în știința literară românească (autori M. Drăgan, N. Cantemir, T. Nicolescu și M. Novicov), cât și în cea rusă, semnatari – D. Mihaleci și M. Știvelman. Pe lângă aceste două cercetări monografice, Iu. Kojevnikov a scris prefețe și mărturii de tălmăcitor la șapte cărți scoase la lumină de diverse edituri din Moscova. E vorba despre volumele de versuri eminesciene

Стуху din 1950, 1958 și 1981, precum și despre cartea *Нехоженые ступени* (1975) de Lucian Blaga și *Желтые искры* (1990) de G. Bacovia.

Din categoria interpretărilor critice fac parte, de asemenea, articolele *Împărat și proletar sau despre concepția socială a lui Eminescu* (vezi revista *Secolul XX*, nr. 6 din 1964) și *Principala temă a literaturii românești* plasate în cartea: M. Sadoveanu. *Povestiri. Mitrea Cocor. Liviu Rebreanu. Răscoala* ce a apărut în 1976, în serialul „Biblioteca literaturii universale”.

O altă modalitate de promovare de către Iu. Kojevnikov a tezaurului literar românesc în spațiul culturii ruse este traducerea artistică. Cu adevărat impresionantă este această activitate a sa. În 1975, la București, apare volumul *Nebănuitele trepte* de L. Blaga, ediție bilingvă româno-rusă, în 1981 vede lumina la București culegerea *Versuri* de M. Eminescu, iar în 1990, la Moscova, este editată creația lui G. Bacovia: poezia, proza și opt poezii semnate de soția poetului – Agata Grigorescu-Bacovia.

Volumul eminescian și cel al lui Blaga conțin mărturisiri intitulate *Din partea traducătorului*. Reținem două fragmente din ele: „Pot spune că Eminescu este destinul meu. Aproape toată activitatea mea conștientă, de creație, este legată de acest nume. Și chiar atunci când mi s-a părut că ea este destul de departe de opera marelui poet, invizibilă, prezența acestuia persista în subconștientul meu. De fapt, el mi-a intrat în suflet pentru că acolo avea dinainte locul pregătit”.

Despre poezia lui Blaga: „Pentru a-l traduce, trebuie să pătrunzi în „templul poeziei lui” [...]. Universul poetic al lui Blaga nu mi s-a dezvăluit în cuvinte, ci în senzații: de neuitat, atunci când m-am oprit în pragul bisericii create de mâna unui om, de legendarul Meșter Manole. Am stat mult timp pe pragul bisericii din Curtea de Argeș ca să capăt curajul să-l traduc pe Lucian Blaga, să compun versuri care să sune ca ale lui”.

Nominalizăm încă vreo câteva titluri de cărți de poezie în care Iu. Kojevnikov s-a produs ca tălmăcitor din literatura română: *Versuri* de M. Eminescu (6 cărți editate la București, Moscova și Chișinău), *Antologia poeziei românești* (Moscova, 1959), *Poezia populară românească. Balade. Eposul eroic* (Moscova, 1987). Printre cărțile de proză figurează *Povestiri* și *Mitrea Cocor* de Sadoveanu (1976, „Biblioteca literaturii universale”). Știința literară și cititorul de rând are rezerve serioase față de romanul *Mitrea Cocor*, dar este admirabilă dragostea cu care Kojevnikov scrie despre Mihail Sadoveanu.

În 1989 Iu. Kojevnikov publică la editura „Literatura artistică” din Chișinău o carte de versuri proprii *Стуху разных лет*, în care include compartimentul *Din poezia moldovenească*. Aici figurează balada *Miorița* plus 16 poezii ale clasicilor români, începând cu Varlaam și terminând cu Liviu Damian. Tot aici aflăm poezii cu tematică românească: *Stepa Bugeacului*, *Meșterul Manole*, *Basarabia* și *Kalipso*.

Practic, nu există cărți de traducții în limba rusă din poezi de seamă români, fie că au fost editate la Moscova, București sau Chișinău, în care să nu întâlnim printre tălmăcitori sau autori de comentarii numele lui Iu. Kojevnikov.

Cele expuse ne îndreptătesc să facem următoarea concluzie: prin merituosele sale interpretări critice, dar, mai ales, prin prodigioasa activitate de tălmăcire, prin cărțile

alcătuite și prin pregătirea cadrelor științifice în aspirantura Institutului de Literatură Universală *M. Gorki* Iu. Kojevnikov s-a manifestat ca un promotor consecvent și deosebit de fecund al tezaurului literar românesc în spațiul spiritualității ruse.

Printre acțiunile de promovare a literaturii române în spațiul culturii ruse, un loc aparte îl ocupă traducerile rusești din poezia eminesciană. Asupra acestor preocupări urmează să ne pronunțăm mai amănunțit în paginile de mai jos.

Iu. Kojevnikov se prezintă la etapa actuală ca unul dintre cei mai talentați tălmăcitori ai poeziei eminesciene din ultimii 50 și ceva de ani. Când, la începutul anilor '80, a apărut în România impunătoarea ediție bilingvă de versiuni aparținând lui Kojevnikov, el, literatul rus, ne făcea niște mărturii revelatoare: „Pot spune că Eminescu este destinul meu. Aproape toată activitatea mea conștientă, de creație, este legată de acest nume. Și chiar atunci când mi s-a părut că ea este destul de departe de opera marelui poet, invizibilă, prezența acestuia persista în subconștientul meu. De fapt, el mi-a intrat în suflet pentru că acolo avea dinainte locul pregătit” [1, p. 29].

Savantul și poetul moscovit și-a consacrat viața, în primul rând, tălmăcirilor din Eminescu, iar în rândul doi, interpretărilor critice ale creației poetului nostru național.

Iu. Kojevnikov, care a trudit cel mai mult la transpunerea tezaurului poetic eminescian în tiparele limbii ruse (cartea editată la București în 1981 conține 54 de tălmăciri), a mers spre miracolul originalului pe câteva căi:

1) punerea la contribuție a capacității sale native de a vibra impresionant și duios la contactul cu frumosul artistic. Prima întâlnire cu opera eminesciană literatul rus a avut-o într-o îngheșuală de tren, în primul an postbelic, când un călător i-a citit câteva poezii de Eminescu. „Din acel moment, – consemnează distinsul intelectual moscovit, – în viața mea s-a produs o cotitură hotărâtoare: am descoperit pe marele poet” [1, p. 29];

2) cunoașterea limbii române;

3) temeinica familiarizare cu viața și creația poetului îndrăgît.

Rodul acestei studieri s-a materializat în judiciosul studiu monografic al lui Iu. Kojevnikov *Эминеску и проблема романтизма в румынской литературе XIX века*. Modul în care exegeza critică a servit traducerea îl vom dezvălui mai jos.

4) darul creației artistice. Însuși Iu. Kojevnikov este autorul unei cărți de poezie [2], a unor eseuri.

5) autoexigența față de cuvântul scris. Cât s-a aflat printre cei vii, el și-a perfecționat neconținut tălmăcirile.

Traducerea poeziei *Lacul (Озеро)* e o mărturie convingătoare a faptului că Iu. Kojevnikov a sesizat într-o măsură mai mare decât alți traducători specificul, subtilitățile liricii eminesciene. Echivalenții aleși de el pentru a recrea în limba rusă *Lacul* (de exemplu, дремлет, нежно убаюкивает, чуть заметная волна, ласка лунного сияния) reproduc veridic ideile și particularitățile stilistice ale originalului.

Spre regretul nostru, și Iu. Kojevnikov, și traducătorul ucrainean С. Basenko (într-o măsură mai mică), transpunând versul al doilea, s-au abătut de la original în procesul de exprimare a gândului pe care-l conținea: natura ca ceva viu susține echilibrul sufletesc al eului liric. Să comparăm:

Originalul: Îngânați de glas de ape.

Traducerea lui Iu. Kojevnikov: Поплывем, обнявшись дружно [3].

Traducerea lui C. Basenko: Нас по волі хвиль понесло [4].

Imaginile sonore (vuietul vântului, sunetul apei au fost reproduse), însă cele vizuale (albastrul lacului, cercurile albe ale oglinzii lacului) au fost omise.

Una dintre cele mai reușite traduceri ale lui Kojevnikov e poezia *Dintre sute de catarge...* (*Снова мачты покидают...*), ce se distinge printr-un grad înalt în recrearea specificului fonoc al versului. Ideea pe care o exprimă poezia e, în linii generale, aproximativ următoarea: fie că ești în goană după o fericire ușoară sau nutrești idealuri înalte – pretutindeni te vor însoți „vânturile, valurile”. Versul „Ветры, волны вечные” variază în nominalizata tălmăcire diferit, în funcție de specificul fonoc al strofelor. Prima strofă se încheie cu expresia, „Ветры, волны вечные”, cea de-a doua – „Волны, ветры вольные”. Ambele variante se succed până la sfârșit, constituind acordul final al fiecărei strofe. O asemenea orchestrare urmărește efectul deosebitei expresivități sonore a originalului.

În original vocalele „a”, „î”, „u” și diftongul ascendent „oa”, caracteristic limbii românești, nimeresc cel mai adesea sub accentul ritmic și cel gramatical. Repetarea lor insistentă în ansamblul sonor creează impresia vuietului valurilor și a vântului. În limba rusă lipsește diftongul „oa”, ce constituie un acord sonor frecvent al originalului și sporește emotivitatea versului. În schimbul acestuia tălmăcitorul a recurs la o așa orchestrare, în care vocalele o, e, u nimeresc în poziție accentuată mai adesea decât în original și astfel se obține efectul scontat. Să urmărim, comparând textele.

Dintre sute de catarge...

Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Câte oare le vor sparge
Vânturile, valurile?
Dintre păsări călătoare,
Ce străbat pământurile,
Câte-o să le-nece oare
Valurile, vânturile?
De-i goni fie norocul,
Fie idealurile,
Te urmează în tot locul
Vânturile, valurile.
Ne-nțeles rămâne gândul
Ce-ți străbate cânturile,
Zboară vecinic, îngânându-l
Valurile, vânturile.

Снова мачты покидают...

Снова мачты покидают
Берега беспечные,
Сколько их переломают
Ветры, волны вечные
Птиц зима на юг торопит,
Гонит над раздольями
Сколько в море их утопят
Волны, ветры вольные?
Счастье легкое забуду,
Чувства быстротечные:
Подгоняют в спину всюду
Ветры, волны вечные.
Будут только непонятны
Мысли своевольны,
Вечно шепчутся невнятно
Волны, ветры вольные.

Metrica, ritmica, intonația eminesciană au fost respectate. Versul horeic din patru silabe alternează cu cel de trei-patru silabe. Topica din versul refren variază ca și la Eminescu, exprimând diferite nuanțe de sens.

Iluștrii traducători ruși Kornei Ciukovski și Samuil Marșak susțineau: „Cuvintele vorbesc nu numai prin sensul lor, ci și prin mijlocirea tuturor vocalelor și consoanelor” [5, p. 164] și că „instrumentarea sonoră” (звукозапись) îi permite poetului să spună **mai mult decât pot spune** în genere cuvintele” [6, p. 380].

Întruchipând virtuți de explorator și traducător inspirat al creației eminesciene, Iu. Kojevnikov manifestă o grijă statornică față de calitatea versiunilor. Cu fiecare nouă ediție traducțiile lui devin tot mai precise și mai inspirate. Variantele *În fereastra despre mare...* (*Из окна глядит царевна*), *Mai am un singur dor...* (*Тоскую лишь о том...*), incluse în culegerea editată în 1958 [7], se deosebesc esențial de acelea din ediția anului 1950 [8]. De exemplu, în poezia *Из окна глядит царевна*, începutul catrenului al treilea – „Никогда не поднимал я / глаз на замок, на вершины...” – e mai reușit, decât prima variantă „Не могу поднять я глаз / на печальные руины (?)”, care îl dezorientează oarecum pe cititor.

A fost perfecționat și finalul poeziei *Mai am un singur dor...* (*Тоскую лишь о том...*).

Originalul:

Va geme de patemi
Al mății aspru svnt ...,
Ci eu voi fi pămвnt
On singurătate-mi

И бурей далекой
Баюкивает прибой,
А я сольюсь с землей
Совсем одинокий
(Varianta din 1950)

Traducerile lui Kojevnikov:

От боли жестокой
Поплачет ветер морской,
А я сольюсь с землей,
Совсем одинокий
(Varianta din 1958)

Primele două versuri ale ultimei traduceri consumă cu structura melancolică a originalului, iar rîndurile respective ale primei variante sunt melodioase, dar anemice ca sens.

Profunda pătrundere a textului autentic îi permit lui Iu. Kojevnikov să selecteze în fiecare caz concret podoabele artistice ce-i servesc pentru reproducerea adecvată a creației poetice.

Kojevnikov-cercetătorul consideră că poeziile din perioada timpurie de creație a lui Eminescu *Bucovina, Din străinătate (С чужбины)* ș. a. sunt scrise în manieră romantică, de aceea Kojevnikov-traducătorul le propune cititorului rus în veșmânt propriu romanticilor: țara de glorie e străveche (древняя), visul de răzbunare – sumbru (мрачный) idra – neagră (черная), policefală –(стоглавая), vâlvoarea – densă (густая), bucuria e cu nerăsadare (беспечная), spada – grea (тяжелая), însângerață (кровавая), iar patria ne apare ba cu chip de tânără mireasă (юная невеста), ba de mamă cu amor (любящая мать), rasea, tihna sunt întruchipate în făptură de înger (ангел) ș. a. m. d. Astfel, impresia pe care o exercită traducerea îi aproape aceeași, pe care o trăiește cititorul originalului.

Iu. Kojevnikov a consemnat, pe drept cuvânt, că, de pe la mijlocul anilor '80 ai secolului XIX, Eminescu nu mai recurge la recuzitele, accesoriile cvazi-romantice, versul lui devine mai simplu, mai laconic. Despre forța de inspirație a iubirii poetul „vorbește (...) fără epitete fastuoase” [9, p. 380]. Ca dovadă ne servește traducerea sonetului de dragoste *De ce mă-ndrept și-acum...?* [10, p. 308-318] (*Так почему к тебе стремлюсь я снова?*), la fel de limpede și clară ca și originalul. O constatare identică nu putem face despre tălmăcirea semnată de N. Verjeiski și inclusă în cea mai completă culegere de traduceri rusești din Eminescu, apărută la Moscova [11], în care se întâlnesc expresii ce tind spre un stil emfatic, străin textului autentic: „немая душа”, „злая молва”, „ведут ликуя”, „чувствовать влечение”, „посвятить силу вдохновения” ș. a. Anume aceste inconsecvențe stilistice, după părerea noastră, au și fost cauza că Iu. Kojevnikov nu s-a folosit în monografia-i proprie de această versiune.

Traducător exigent și conștiincios, el n-a acceptat nici versiunea *Glosei* înfăptuită de S. Șervinski. Au circulat păreri că *Glossa* nu-i altceva decât „o gimnastică poetică”. Probabil, aceste opinii derizorii i-au făcut pe unii traducători să pună în variantele lor accentul principal pe reproducerea formei, a părții exterioare a poeziei lăsând în umbră profundul ei mesaj ideatic.

Prima strofă a *Glosei* conține, în linii generale, următoarea idee: omul trebuie să studieze activ viața, iar dacă survine insuccesul, impasul, să se comporte echilibrat. În traducerea lui Iu. Kojevnikov aceste idei au fost păstrate, însă varianta lui S. Șervinski sugerează gânduri ce se abat strident de la textul sursă – pur și simplu că contemplăm viața, căutând binele.

Vreme trece, vreme vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate;
Nu spera și nu ai teamă,
Ce e val ca valul trece;
De te-ndeamnă, de te cheamă
Tu rămâi la toate rece.

Varianta lui Iu. Kojevnikov:

Время мчится, время длится,
Все старо и вечно ново,
В чем добро, в чем зло таится,
Вопрошает, мучит снова.
Ни надежда, ни опасенья, -
Быть вполне всегда волною!
Перемены потрясения
Встретить холодною душою.

Varianta lui S. Șervinski:

День примчится, день умчится,
Все старо и вечно ново.
Зло, добро узнать случится,
Размышляй, ища благого.
Не надейся и не бойся
Ты не верь вполне текучей!
Пусть зовут – не беспокойся,
Сам себя ничем не мучай.

Gândul poetului că fiecare interpretează în felul său evenimentele și fenomenele ce se desfășoară în timp și spațiu și că pentru a le pricepe sensul e necesar să te regăsești, să tinzi spre autocunoaștere e inclus în strofa a doua a originalului. Iu. Kojevnikov a reconstituit-o foarte reușit, pe când S. Șervinski a reprodus-o confuz, nedeslușit.

Multe trec pe dinainte,
În auz ne sună multe,
Cine ține toate minte
Și ar sta să le asculte?..
Tu așază-te deoparte,
Regăsindu-te pe tine,
Când cu zgomote deșarte
Vreme trece, vreme vine.

Versiunea lui Kojevnikov:

Вереницею деянья
Ослепляют, оглушают
Кто все слышать в состояньи?
Кто их все запоминает?
Но тебе необходимо
Познавать себя стремиться;
Пусть под шум бесплодный мимо
Время мчится, время длится.

Versiunea lui Șervinski:

Много видим мы событий,
Много звуков ловим ухом, –
Только помним мы, скажите,
Все уловленное слухом?

О себе предавшись думе,
Кто умнее, отстранится...
И пускай в житейском шуме
День примчится, день умчится.

O observație identică putem formula și despre strofa a treia a *Glosei* traduse de S. Șervinski. Reproducerea celorlalte strofe i-a reușit.

Conform opiniei lui Iu. Kojevnikov, chestiunea abordată de *Glossă* este autoafirmarea omului într-o anumită situație de viață, „necesitatea sustragerii poetului din cadrul societății” [12], „idealul libertății spirituale în numele creației” [13, p. 317-318]. Asumează aceste idei le relevă și traducerea.

Confruntarea celor două variante rusești ale *Glosei* ne oferă posibilitatea să ne dumerim de ce Iu. Kojevnikov n-a utilizat în studiul său despre M. Eminescu transpunerea lui S. Șervinski. Așadar, analizând numai câteva din traduceriile lui Iu. Kojevnikov, putem afirma că ele constituie exemple de reproducere fericită a originalului. Talentatul tălmăcitor a surprins specificul poeziei eminesciene, a sesizat caracterul ei național și a recreat veridic unitatea ideii și a imaginii, a ritmicii și intonației, a structurii și instrumentării sonore.

Foarte apropiat de textul eminescian sunt traduse, după părerea noastră, și *De vorbiți, mă fac ca n-aud* (*Болтовне ответ – молчанье*), *Criticilor mei* (*Моим критикам*), *Din valurile vremii* (*Из тьмы времен*).

Intuiția poetică și cunoașterea în substanță a creației eminesciene, a specificului ei stilistic i-au ajutat savantului și traducătorului Iu. Kojevnikov să înveșmînteze într-o slovă inspirată, măiestroasă și inegalabilă poezie a genialului nostru poet.

În concluzii vom constata următoarele:

- istoria traducerii poeziei eminesciene în tiparele limbii ruse este relativ îndelungată. Dacă luăm în calcul prima acțiune întreprinsă de F. Korș, ea numără peste o sută de ani;
- interesul traducătorilor pentru opera poetică eminesciană este constantă și în continuă amplificare;
- printre traducători se numără ilustre personalități literare din secolele XIX și XX: Feodor Korș, Vasiliu Lașcov, Anna Ahmatov, Leonid Martînov, Iuri Kojevnikov. Asumează ei sunt scriitorii care au demonstrat că tentativa de a recrea în limba rusă poezia eminesciană nu se transformă, în fine, într-un „duel fatal” (Aug. Sleghe) între autorul originalului și tălmăcitor;
- poezia eminesciană constituie, chiar și pentru cei mai talentați poeți și traducători, o permanentă piatră de încercare în probleme de tehnică literară;
- redarea fidelă a poeziei marelui clasic român implică câteva condiții esențiale: facultatea nativă de a sesiza profund inefabilul poetic; capacitatea de a înțelege profunzimea și originalitatea operei selectate pentru tălmăcire; posedarea temeinică a artei de recreare artistică; multitudinea de eforturi ca mijloc sigur de atingere a perfecțiunii.

Cu deosebită satisfacție vom constata în final că Iu. Kojevnikov este tipul de traducător întrunând în sine un complex nominalizat de condițiuni, care-i permit să transpună cu succes în limba lui S. Esenin opera poetică a marelui Eminescu.

Note

1. Iu. Kojevnicov, *Din partea traducătorului* // M. Eminescu, *Poezii*, Ediție bilingvă română-rusă, București, 1981.
2. Юрий Кожевников, *Стихи из разных мест*, Кишинев, 1989.
3. Textul majorității transpunerilor rusești îl cităm după culegerea M. Эминеску, *Стихи*, М, ГИХЛ, 1958.
4. Traducerile ucrainene le indicăm după culegerea M. Еминеску, *Поезії*, Київ, ДВХЛ, 1952.
5. К. Чуковский, *Высокое искусство*, М., 1964.
6. Citez după E. Эткинд, *Поэзия и перевод*, М., – Л.
7. М. Эминеску, *Стихи*, М., ГИХЛ, 1958.
8. М. Эминеску, *Стихи*, М., ГИХЛ, 1950.
9. Citez după E. Эткинд, *Поэзия и перевод*, М. – Л.
10. Detaliat despre unitatea dintre fondul și forma poeziei *Glossă* vezi Iu. Kojevnikov, idem.
11. În culegerea din 1958 sonetul e intitulat *Зачем вот и сейчас к тебе иду я?*.
12. Se are în vedere societatea în care spiritul mercantil adesea își subordonează arta.
13. Iu. Kojevnikov, *Эминеску и проблема романтизма* // *Op. cit.*